

Felnőtté válás és integráció az Ausztriában letelepült 1956-os emigráns diákok körében

2005-ben, doktori disszertációmhoz huszonöt olyan ötvenhatos emigráns diákkal készítettem narratív interjúkat,¹ akik Ausztriában létesített ideiglenes magyar gimnáziumokban fejezték be középiskolai tanulmányaikat, és Ausztriában telepedtek le véglegesen.² Arra törekedtem, hogy a lehető legkisebb mértékben befolyásoljam interjúpartnereim elbeszéléseit, ezért az interjúk elején általános kérdéseket tettem fel, a későbbiek során pedig már említett események, jelenségek bővebb kifejtésére kértem őket. Az interjúkat előre átgondolt témák – például a menekülés, a nyugati utazások, a felnőtté válás, az integráció, a magyarországi látogatások – köré igyekeztem szervezni. Az idézetek – beleértve saját, több esetben befejezetlen kérdéseimet is – az interjúzási technikának megfelelően szó szerint, szerkesztetlenül, legfeljebb szövegrészek kihagyásával, de stiláris javítások nélkül kerültek a szövegbe, mert így jobban tükrözik az elbeszélők nyelvhasználatát, érzelmi állapotukat, vagyis pontosabban jelenítik meg az interjú szituációt.³ Írásomban négy beszélgetésből kiválasztott részletek segítségével azt a nagyjából 1958–1970 közé eső korszakot tárgyalom, amikor az érettségit szerzett fiúk elindultak a felnőtté válás útján, ami az ő esetükben egybeesett az óvatos gyökéreszttéssel, az integráció tudatos elmélyítésével.

A keret: az elbeszélt menekültlét

Az 1956-os diákok helyzete a középiskola befejezésével radikálisan megváltozott. A védettség korszaka lezárult, a fiatalok új körülmények között folytatták az ideiglenesen megszakadt önállósodási, felnőtté válási folyamatot. Ha az elmenekülést a függetlenedés első megnyilvánulásaként értelmezzük – jóllehet a döntést több esetben a családdal, a szülőkkel egyetértésben hozták meg –, a bentlakásos magyar iskolák maguk mögött hagyását a második „függetlenedési” hullámnak tekint-

1 Lénárt, 2010.

2 A korszakhoz, a korabeli osztrák–magyar viszonyhoz: Rauchensteiner, 1981; Eger, 1981; Schmidl–Engelke, 2003; Békés, 2007; Gecsényi L., 2000; Gecsényi P., 2011; Murber–Fónagy, 2006. A magyar menekültkérdéshez: Zierer, 1995; Haslinger, 1997; Cseresnyés, 1998; Murber, 2002; Sós, 2005; Eppel, 2006; Murber, 2006; Eppel–Rásky–Schwarz, 2006.

3 Lénárt, 2004; Vértesi, 2004. Vö. Csepeli–Dessewffy–Dulovics–Tóka, 1998.

hetjük. A menekülttáborokban szabadon dönthettek, hogy tovább vándorolnak, vagy élve a különleges lehetőséggel, Ausztriában fejezik be a középiskolai tanulmányaikat.⁴ Az iskolába járás amúgy senkit nem kötelezett a maradásra, a tanárok és a diákok egyaránt ki- (tovább-) vándorolhattak, ha a befogadó országok menekültlistáin rájuk került a sor. Az állandó jöves-menés inkább az első hetekre, hónapokra volt jellemző, aztán stabilizálódott az ad hoc iskolák összetétele, és interjúpartnereim, ha nem is a gyökéresztés, de a megállás és erőgyűjtés mellett döntöttek. Az érettségi után viszont jóval kevesebb lehetőség között válogathattak – majdnem-hogy kényszermobilitási csatornáról beszélhetünk. Elbeszéléseik alapján ösztöndíjat csak felsőfokú tanulmányi intézetbe való beiratkozásuk kaphattak, így aztán olyanok is egyetemre kerültek, akik Magyarországon, más körülmények között, önszántukból nem jelentkeztek volna továbbtanulásra. Interjúpartnereim megpróbálkoztak az egyetemmel, zömük Ausztriában, de többen választottak norvég vagy belga ösztöndíjakat. A kutatás során én csak olyanokkal találkoztam, akik még az egyetem befejezése előtt visszatértek Ausztriába, de szinte mindegyik interjúadó utalt más országban letelepült és ott érvényesült egykori diáktársára.

Az internátus minden kényelmetlensége és szigora ellenére védettséget nyújtott a külvilág kihívásai „ellen”, a meneküléssel megkapott szabadság érettségiig tartó, időszakos korlátozásával egyben a zavartalan tanulást és megélhetést biztosította a tanulók számára, és ami hosszú távon szintén nem elhanyagolható: (sors)közösségi összetartás is kialakult az iskolatársak között. Az elmenekülés, a család elhagyása és az internátusi lét ugyanakkor mégiscsak hozzájárultak az életkor szerint amúgy is a családról való leválás küszöbén álló fiatalok önállósodási igényeihez úgy, hogy közben olyan erős csoportélményt nyújtottak, amihez hasonlót Magyarországon nemigen kaphattak volna.⁵

A kortárs kapcsolatok szinte teljesen átvették a családi kapcsolatok szerepét, a tanulók szimbolikus értelemben nemcsak egymás testvérei, de akár szülei vagy gyermekei lettek.⁶ Az internátusban a közvetlen jövőn, a másnapon nem kellett gondolkodni, a tanárok és a felügyeleti szervek mindent megszerveztek. Egyedül egy vonzónak tűnő egyetemi szakot kellett választaniuk, mert a felsőfokú tanulmányok megkezdéséhez elegendő volt jelentkezni, felvételi vizsgára nem volt szükség – ellentétben a magyarországi felsőoktatási rendszerrel. Az egyetemre kerülés életmódváltással is járt. A kis magyar szigetektől városi (Innsbruck), legtöbb esetben nagyvárosi (Bécs) környezetbe kerültek.⁷ A bécsi agglomerációban, Mödling-Hinterbrüllben található diákszálló vagy rosszabb esetben a schwechati menekülttábor már szabadon elhagyható volt, így nem alakult ki olyan erős elszigeteltség, mint az internátusokban. Az első időkben naponta kétszer különbusz szállította

4 Az iskolákról: Deák, 1998, 2007a, 2007b.

5 Az átjárhatatlan országhatárok miatt itt még a szülő behívatása, a kicsapatás veszélye sem fenyegette komolyan a diákokat.

6 A családi kapcsolatokat háttérbe szorító, az elsődleges szocializáció fontosságát kikezdő kortárs kapcsolatok szerepének felerősödéséről, általánossá válásáról bővebben: Neufeld–Máté, 2014.

7 Interjúpartnereim körében nem volt arra példa, hogy valaki Innsbruckban tett érettségivel a városban folytatta tanulmányait.

a kollégium és a belváros között az egyetemi hallgatókat, később ingyenes vonalbérletet igényelhettek a lakhelyük és az egyetemek közötti vonalakon.

A diákok rendszerint többedmagukkal kezdték el az egyetemet, és egymással osztották meg a tapasztalatokat, a tanulmányi nehézségek miatti aggodalmat, majd együtt határoztak a követendő stratégiáról: a szak-, illetve iskolaváltásról, vagy éppen a munkába állásról. A nyári és év közbeni jól fizető svédországi és németországi munkavállalási lehetőségekről – az interjúk alapján – szinte mindenki időben értesült. Az egyetem megkezdése után hamar rájöttek, hogy a felsőfokú tanulmányokhoz némettudásuk nem elegendő. A nyelv jobb elsajátításához viszont éppen egymásról kellett leválni, vagy legalábbis elkerülhetetlennek látszott az együtt töltött időt lecsökkenteni, és minél többet anyanyelvi közegben mozogni. Az egymás ellen ható lelki és tanulmányi szükségletek nehéz helyzetbe hozták a diákokat. Lassacskán mindenkinek kialakultak saját osztrák kapcsolatai, de nyilván nem kevés gátlást kellett legyőzniük, hogy érezhető akcentusukkal és hibás mondatszerkesztéssel meg merjenek szólalni formális (például szemináriumi) és informális (például a lányokkal való ismerkedéskor) közegben. Ha nem is beszélhetünk igazi szétlövésről, mert a diákok sokszor egymást támogatva igyekeztek érvényesülni, a több tekintetben megváltozott új környezetben az egyéni attitűdökön múltott, ki milyen gyorsan találja meg a helyét.

A felnőtté válás útján az egyetem csak az egyik, bár fontos tényező volt. Az ösztöndíjrendszer egy ideig tanulmányi eredmények nélkül is nagyobb mozgásteret biztosított az „egyetemi polgárokká” előlépő menekült diákoknak. Elegendő pénzt tudtak összespórolni külföldi utazásokhoz, és többségük alig várta, hogy a szünetekben elmenjen a mediterrán Olaszországba, vagy eljusson a Nyugat szívébe, Párizsba és a Benelux országokba. A szabadság tehát több szempontból kezdett kiteljesedni, ám a problémák is mind nyomasztóbban hatottak. Haladni kellett volna a tanulmányokkal, hogy ösztöndíjat kapjanak, és a megélhetés megoldott legyen. A gordiuszi csomó elvágására a legjobb eszköznek az osztrák lányokkal kötött kapcsolatok ígérkeztek, hiszen velük gyakorolhatták a nyelvet, és a lányok segíthettek az írásbeli dolgozatok elkészítésében és saját osztrák társaságukba vezethették be a fiúkat. A gyakorlatban azonban nemcsak a közepes nyelvtudásból fakadó meggyőző „érvelés” hiányzott, hanem a szükséges anyagi háttér sem állt rendelkezésre. Az első időszakban egyedül a fiúk külső vonásai, talán a forradalmár mítosz, illetve a karitatív hajlamú lányok belső készítése segíthetett az akadályok leküzdésében.⁸ Paradox módon, akkor kezdtek olyan jövedelemszerző munkába, ami részben emberi tartást és élettapasztalatot adott, részben finanszírozhatóvá tette a lányok meghívását és komolyabb kapcsolat kialakítását, amikor az egyetemi ösztöndíjakat elvesztették, vagyis amikor már nem jártak egyetemre, és kevésbé volt szükségük választékos és kifinomult nyelvhasználatra.

Az internátusi élet után tehát komolyra fordult a helyzet, habár szállást, alapellátást és ösztöndíjat kaptak, mindegyiküknek dönteni kellett, hogy milyen stratégiával kezdik meg felnőtt életüket. Mindenáron kitartanak-e a diplomáig vagy

8 Vö. Hadas, 1997. 7–22.

pedig korai munkavállalással elkezdik építeni egzisztenciájukat, esetleg mindeközben beházasodnak egy osztrák családba. Éppen ezért az interjúkban az egyetem és a munka világát, a családalapítás történeteit rendszerint nem külön-külön szálon, hanem egymásba érve mesélték el. Az itt szereplő történetekben is váltakozó hangsúllyal fog megjelenni a három történet-szervező keret.

Négy kamasz felnőtté válása

Béla

Béla élettörténete egyértelműen a munka köré szerveződik. Béla hamar megbizonyosodott róla, hogy az egyetemet nem neki találták ki. Hirtelen sűrű lett az élet: a házasságkötés és a gyerekszületés (vagy fordítva), a munkakezdés egyidejűsége nem kis megterhelést jelenthetett. Béla emlékezetében a rövid egyetemista intermezzo után nyílegyenesen vezetett az út a mai helyzetéig. Rájött, hogy neki állandó bevételre van szüksége, amiből képes eltartani formálódó családját. Az egyetemi időszakban minden egykori diáktársa alkalmi munkát vállalt, és a jóval nagyobb pénzt hozó külföldi munkavégzés is korán közös gyakorlattá vált. A diákmunkák segítettek átvészelni az egyetemi szorgalmi időszakot, de senki sem a segédmunkákra építette a jövőt. Néhányan év közben is elmentek dolgozni a Német Szövetségi Köztársaságba vagy Svédországba, hol szünetet iktatva a tanulmányokba, hol a végleges elhatározás, az egyetem feladása előtti nehéz hónapokban.

Béla azonban nem sok szót vesztegetett az egyetemre, és a diákmunkákról sem beszélt. Ő hamar döntést hozott: nem egyszerűen dolgozni kezdett, hanem pályát módosított – legalábbis elbeszélésében egy tudatosan, fokról fokra felépített vállalkozást mutatott be. Az út persze tele volt megpróbáltatásokkal – hiányzott a tőke, osztrák állampolgárság nélkül hitelt sem tudott felvenni, a fiatal és ismeretlen szerelővel bizalmatlanok voltak a kuncaftok, ezért nem hibázhatott és nagyon pontosnak kellett lennie –, de kemény munkával előrejutott az önálló vállalkozása működtetésében.

Az interjúban elsősorban a munkájáról mesélt, a munka kapcsán tért ki az emberi kapcsolataira, tapasztalataira, Magyarország megítélésére. Mindebből arra következtethetünk, hogy emlékeinek és életének legfőbb szervezőereje a munkavégzés volt. Az ötvenhatos diákok között szinte egyedülálló módon, nagyon hamar önálló vállalkozásba kezdett. (Interjúpartnereim többsége előbb különböző cégek-nél helyezkedett el, és legfeljebb a megszerzett munkatapasztalattal, érettebb fejjel próbálkozott saját cégalapítással.) A narratívában Béla pontosan átlátta a megoldandó feladatokat, és mintaszerűen kezdte meg a kibontakozást. „Aktívnak”, azaz nem ösztöndíjból vagy segédmunkából tengődő, lébecoló diáknak, hanem céltudatos keresőnek (felnőttnek) kellett lenni. A jó külső feltételek és a belső tartás szerencsés egybeesése meghozta a munka gyümölcsét: *„És akkor már hála istennek, a 60-as évek elején, akkor már olyan időszak volt, amikor itt is megkezdődött a gazdaság Ausztriába, és akkor szépen ment fölfele. (...) Szóval be kell az embernek*

bizonyítani, hogy jó. Ha nem bizonyítod, akkor véged van. Akkor nem sokat tudsz csinálni. Akkor nem kapsz úgy se munkát, ahogy köllene. Mindenesetre, azok biztos, hogy nehezebb helyzetbe voltak, akik, akik valahol dolgoztak, valamilyen cégnél, és valaki – mit tudom én – főnöke volt, vagy gazdája volt, mint azok, akik önállósították magukat. Ugye? Én igyekeztem abban az időben már önállósítani magamat, és én önállósítottam magam a 60-as évek elején.”

Béla szemében az önálló kisvállalkozásoknak feltétlenül nagyobb presztízsük volt, mint a nagycégek beosztott (esetleg kvalifikált, jól kereső) munkatársainak. Ilyeneket vagy nem ismert, vagy egyszerűen az önállóság, a függetlenség ethosza beszélt belőle. A kisvállalkozások kiemelkedő társadalmi szerepe az interjúban még többször szóba került.⁹ Az idézetben van még egy érdekes kapcsolódási pont, amelyre csak a szöveg egészének ismeretében figyeltem fel. Az általános alany használata helyett az egyes szám második személy alkalmazása sokkal kevésbé jellemző a németre, mint az angolra. Itt azonban nem pusztán terjedő anglicizmusról lehet szó, hanem a tartalom is megelőlegezett egy később kifejtett témát, az Amerikába vándorlás dilemmáját.

„(...) Énnekem mindig az volt az elképzelésem, vagy olyan ember vagyok, meg az én családom is, apám is, én nagyon hasonlítok az én apám családjára, hogy ezek az emberek mindig tudnak újból kezdeni. Fölállnak, mint a jancsiszög. Azt mondtuk, náluk.

L. A.: Ühüm.

Béla: Ugye mindig, mindig fölállnak. Akármennyire lenn vannak, ezek megint fölállnak. Ugye? És nekem a legjobb volt, amit én terveztem, hogy Amerikába menni. Mert az biztos, hogy nekem meg lett volna ott a... az lett volna az én országom. De mivelhogy annyira családi, szóval anyás voltam, szóval a családi közelség az nagyon köllött, és ebbe a reményben, hogy itten majd gyorsan megint összejön a család, mindig abba éltem. És nem lett belőle semmi, sajnos.”

Az „angolosan” hangzó mondatok mintha egy kőkemény, amerikai világra utaltak volna, ahol csak az egyén képességein és ügyességén múlik, hogy mennyire érvényesül. Egy önmagát *self made man*nek tartó ember számára toposzszerűen természetesen Amerika jelentette volna az igazi kibontakozási terepet, de be kellett érnie azzal, ami adódott. A sikeres életpályára visszatekintve mintha maradt volna Bélában némi hiányérzet. A biztonság, a kiegyensúlyozottság, az elérhető távolságban élő család áldozattal járt: nem próbálhatta ki magát a lehetőségek hazájában, nem csinálhatott igazán nagy pénzt. Béla kettős, egymásnak ellentmondó céljai közül a biztonságra törekvés és felelősségérzet felülkerekedett a vállalkozó szellemén. Még csak Németországba sem ment – pedig oda személyesen is hívták –, a járt utat járatlanért nem hagyta el.

⁹ A helyi kisvállalkozások fontosságát a konzervatív ideológiát képviselő néppártok szokták hangsúlyozni, Ausztria esetében a nemzeti ethoszban is szerepet kap. Erről bővebben: Kovács, 1996. 177–226.

Imre

Imre az átlagosnál jobb feltételekkel tudott nekivágni az ausztriai életnek. A volt pannonhalmi diáknak az iskola befejezése és az érettségi nem jelentett problémát. Innsbruckban egy gazdag nagyiparos család fogadta be előbb néhány hónapra, majd egy szerencsés véletlennek köszönhetően körülbelül tíz évig támogatták a szárnyát bontogató Imre próbálkozásait. Az Innsbrucktól 40 kilométerre élő család, egészen egyedülálló módon, az egyetemista korba érő Imrének szobát bérelt a városban, így magyar barátai közelében lehetett, de ha úgy hozta, a családi házba is mehetett, akár hetente több alkalommal.

„(...) úgyhogy ez egy nagyon szép, kellemes idő volt. Ööö... az előnye is megvolt, hogy nagyon gyorsan megtanultam németül, mert ott az ember rá volt szorulva. Itt ugye, az osztálytársaknak meg hát az egész szituáció olyan volt, hogy magyarul tanítottak, magyarul beszéltek, az egész, a gyerekek egymással, ööö... akik így éppen osztrák családhoz kerültek, azok előnybe voltak, megtanultak gyorsan németül. A legtöbben elég nehezen tanulták meg a nyelvet, mert állandóan magyarul érintkeztek egymás között. És a másik meg... ez a család engem ööö... az... az osztrák vagy a tiroli társadalomba ööö... magukkal bevitt. Tehát minden összejövetel, vagy a saját baráti körük, és... és az ismeretségi meghívásoknál én is mindig ott voltam. Vagy ha vendégek jöttek, akkor én is ott voltam. Szóval engem úgy kezeltek, mint... mint családtag, és... és... úgyhogy én nagyon gyorsan belekerültem ebbe a tiroli társadalomba vagy vérkeringésbe, és nagyon sok ismerősre és... nem mondanám: barátira, de hát mindenesetre jó ismerősökre találtam ebbe a körbe.”

Tizennyolc évesen már abban az életkorban volt, amikor nehéz teljes mértékben integrálódni egy idegen családba. Érdekes, hogy sem a családnevüket, sem a keresztnevüket nem említette meg a beszélgetés során. Az egyetlen ember, akit megnevezett, a nagymama volt: nem véletlenül, hiszen talán az idős asszonyon múlt, hogy Imre az érettségi után is a család „kötelékében” maradt.

„És mutatott fényképet a nagymama, akit ott »excellenciának« kellett szólítani – ugye hát mi ezt nem nagyon ismertük a kommunizmusba –, és mutatott képeket a... az ő férjéről, aki meghalt, már régen. És ő k. u. k. tábornok volt, és ő itt volt és ott volt, és a garnizon, és stb., és véletlenül fölfedeztem nagyapukát! És mondom ennek az »Exzellenz«-nek – aztán már »Ominak« lehetett, »Omi« (...) amíg ott laktam, de hát addig »Exzellenz«-nek kellett szólí... és fölfedeztem nagyapukát, és akkor mondom neki, hogy... hogy »Hát ez az én nagyapám!«

Hát először nem akarta elhinni! És akkor valahol utánanézhett, vagy... vagy nem tudom hogyan, mindenesetre kiderült, hogy valóban, az én nagyapám együtt volt az ő férjével, ööö... és... és nagyapuka, az... az úgy látszik, hogy ő még magasabb rangba is volt! Szóval ő tábornok volt, és ... és ez annyira ööö... – hogy mondjam? –, szóval ezáltal vettek úgy igazán magukhoz! Mert azt mondták, hogy »Itt van ez a magyar gyerek két-három hónapot, esetleg leérettségizik, és akkor elmegy, csinálja a magáét!« És ezáltal ööö... azt mondták, hogy »Ez... ez... egy tőlünk! Vagy közülünk!« Hát ez tiszta véletlen volt!”

A befogadás tehát mégsem egészen a véletlenül múltott. A határokon átnyúló kapcsolati háló elsősorban az arisztokraták helyzetét könnyítette meg. Imre esetében a felmenők közös múltja, a Monarchia hadseregében töltött szolgálat,¹⁰ és ennek képi dokumentációja egyszeriben felértékelte Imre személyét. Az összetartozás ilyen nyilvánvaló megjelenése elől nem lehetett kitérni, Imrét szinte saját fiuként kezelték. Vegyük észre, hogy itt már nem a forradalmi Magyarország gyermekéről, még kevésbé hősként harcoló pesti srácról, hanem hozzájuk nagyon hasonló pedigrijű (vagy annak vélt) ifjúról volt szó, akit nem elég kisegíteni, de hosszabb távon is támogatni kell.

A szívélyes fogadtatás ellenére Imre mégsem Ausztriában, hanem Svájcban kezdte meg egyetemi tanulmányait. Az alpesi országban tapasztaltak megerősítik a svájciakról kialakult általános képünket: zárkóztak és nehezen fogadják be az idegeneket. Az is igaz, hogy a Svájcba került magyarok nem sokat tettek a beilleszkedésért.¹¹ Saját köreiken kívül csak felületesen érintkeztek a helyiekkel, sokkal inkább foglalkoztatta őket a magyar kulturális élet, és legfőképpen a Magyar Egyetemek és Főiskolák Egyesületeinek Szövetsége (MEFESZ) szervezése, mint a kapcsolatteremtés, netán gyökéresetés. Imre gyaníthatóan nem elsősorban a tanulmányaira koncentrált, hanem közösségi feladatokat, megbízatásokat látott el. Az interjúpartnereim többsége valamennyire eljárt a magyar diák- és kulturális eseményekre, de bizonyosan nem ők tartották életben a MEFESZ-t. Imre viszont aktívan részt vett az emigráns magyar diákok szervezeti életében, az 1960-as években ellenőri funkciót töltött be, és ott volt Marienbergben, az utolsó nagyobb tanácskozáson.¹²

Imre szinte kizárólag magyarok között mozgott – a túlzott bezárkózást utólag hibának tartotta –, és ha nem jött volna közbe balesete, akkor sem maradt volna a szomszédos országban. Az egyetemi tanulmányait sem fejezte be Innsbruckban, és Bajorországban dolgozott hosszú évtizedekig. Az interjúból annyi derült ki, hogy kémiát és gyógyszerészetet tanult, és egyszer csak elkezdett dolgozni. Valószínűleg megszűnt az addig kapott anyagi támogatás és ösztöndíj, és így hirtelen pénzre volt szüksége. Nem beszélt semmiféle törésről, de gyaníthatjuk, hogy a család már nem tartotta el a harminc évhez közeledő Imrét. A müncheni orvoslátogatói álláshoz elegendőnek bizonyult addig megszerzett tudása.

Neki nem kellett diákmunkákat vállalnia, és nyári szezonmunkára sem ment Svédországba. Benyomásom alapján jó egzisztenciát teremtettek feleségével, több ingatlanjuk van Magyarországon is. Az ausztriai magyarok kulturális szervezeteinek munkájában aktívan részt vesz, rengeteget utazik, gyakran látogat Magyarországra is. Élete sikeresnek és kiegyensúlyozottnak mondható. Egy apróság bánthatja, hogy édesapjával, a bencés rend jogászával és bátyjával, az Oxford-

10 Az államalakulat hadseregét a történész szakértők is sokszor az egységes Monarchia-tudat egyik legfőbb hordozójának, szocializációs terepének ábrázolják. Íme egy kései példája az összetartozás-érzés továbbélésének.

11 A svájci beilleszkedésről és emigránsokról bővebben: Kanyó, 2002.

12 Imre fogalmazta meg az 1966. szeptember 9–11-i közgyűlésre invitáló levelet. A közgyűlési határozatokat nem sikerült érvényesíteni, végül a MEFESZ–UFHS 1967 elején feloszlatta magát. Erről bővebben: Várallyai, 1992. 263–266.

ban világhírűvé vált biokémia-professzorral szemben ő nem futott be értelmiségi karriert. Gyanítható, hogy a túlzott jólét kissé elkényelmesítette és nem inspirálta Imrét tanulmányai befejezésére, többletenergia mozgósítására. Talán nem véletlen, hogy amikor bátyja családjáról esett szó, azt a fiát emelte ki név szerint is, aki nem apja nyomdokain haladt, hanem autószerelő műhelyt nyitott. Johnnyt mint-ha saját magának feleltetné meg, ők ketten mást valósítottak meg, mint amit a családjuk elvárt volna. Ettől függetlenül mindketten elismert polgárai lehetnek saját szűkebb és tágabb közösségüknek.

Aladár

Aladár 1956-os fő menekülési motivációja a továbbtanulás volt. Mindenképpen felsőfokú végzettséget szeretett volna szerezni, és mivel erre Magyarországon maradván alig látott esélyt, átsétált a lakóhelyük közelében húzódó osztrák határon. Végzős diákként a negyedik évet 1957 nyarán fejezte be, és az augusztusi érettségit követően Bécsbe utazott. Számára az előkészületi időszak is emlékezetes maradt, mert saját rövid távú túlélési stratégiát dolgozott ki. A wiesenhofi iskolát Norvégia patronálta, ezért a tanulók bőségesen el voltak látva halkonzervekkel: *„Úgyhogy... mikor utána, az érettségi után följöttem Bécsbe, ugye, egy kofferral jöttem föl, a koffernak a fele az körülbelül a szardínia volt. Én nem is tudom, hogy mennyit, de azt hiszem, hogy legalább 100-200 doboz szardíniát hozhattam föl, amit egy schillingért fölvásároltam olyanoktól, akik nem ették a szardíniát [derűtség], mert én egyszerűen állatira szerettem a szardíniát addigra. Nagyon-nagyon megszerettem, és nem tudtam, hogy mi fog Bécsben várni. Mondtam, a szardínia, az biztos, hogy jó lesz. Ugye?”*

Nem mindenki készült a legrosszabbra, és nem is meséltek komoly nélkülözésről, de az olcsón beszerzett és kedvelt szardínia bizonyára Bécsben is jó táplálékkiegészítőnek számított. Mivel Aladárt az interjú alapján nem éppen üzletelő-kereskedő típusú embernek ismertem meg, az elmondott konzervfelvásárlást inkább az élettörténeti elbeszélésben visszatérően hangsúlyozott mély szegénységet, nehéz helyzeteket megélt, háborús tapasztalatokon nevelkedett fiatalember alapvető öngondoskodásának lehet tekinteni. A magán hordott ruhán és néhány fehérneműn kívül amúgy sem volt semmilyen tulajdona, jutott tehát hely a kofferban a tekintélyes méretű konzervkontingensnek. Az ellátás egyébként Bécsben, legalábbis kezdetben, biztosított volt, a legnagyobb gondot neki is a hiányos nyelvtudás okozta. Sem a gimnáziumban, sem az egyetemen nem fektettek elég hangsúlyt az intenzív nyelvtanításra.

Aladárnak későbbi munkája során tökéletes rálátása lett a problémára, mivel ő maga is külföldi egyetemistáknak tartott előkészítő kurzusokat. Az 1950-es évek végén azonban még nem szerveztek hasonló képzést. Amikor arra kértem, mesélje el, hogy az ő esetében miként alakultak a dolgok, egy érdekes történetet osztott meg velem. Aladár édesanyja nagy reményeket fűzött egy Bécsben élő távoli rokonához, bizonyos „Illus” nénihez. A jó viszony a két világháború között bontakozott ki, amikor a bécsi nő rendszeresen élelemért járt a magyar faluba, és vi-

szonylag élénk levelezést folytatott a módos magyar parasztlánnyal. A kapcsolat azonban 1945 után megszakadt, Aladár már nem találkozott személyesen a nénével, egészen 1957 augusztusáig, amikor hozzá vezetett első útja. A látogatás kellemtelenül alakult, az idős hölgy nem marasztalta a fiút, így ez a segélyforrás még megindulása előtt elapadt. Anyja helyzetértékelése nem bizonyult helyesnek, a háborúk közötti időszak kapcsolatai ez esetben nem éltek tovább, a 15-20 éves „kiesés” elég volt az elhidegüléshez. Igaz, a család a társadalmi hierarchia alján helyezkedett el, és nem valószínű, hogy évszázados kapcsolatokról volt szó. A személyes viszonyokról sincs információnk, de a meglehetősen hűvös fogadtatást utólag is meglepőnek érezzük, hiszen történetek tömege szól az ismeretlen emberek spontán segítségnyújtásáról, a hasonlóan szünetelő kapcsolatok újjáéledéséről.¹³ Aladárt nem rázta meg az eset – legalábbis így emlékezett rá –, mintha elsősorban édesanyja kívánságát akarta volna teljesíteni. A második csalódás a schwechati táborban érte, mivel hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a táboralkalmazottak nem patronálók (tanárok), akik irányítani vagy legalább tanácsokkal akarnák ellátni a táborba érkezett fiatalokat. A továbblépéshez elsősorban egymás tapasztalataira építhettek.

Hiába biztosították tehát az alapfeltételeket, a körülmények korántsem voltak olyan rózsásak, mint a hegyvidéki eldugott internátusokban. A nagyvárosba és a felnőtt világba érkezvén, már senki nem törődött velük személyesen, hirtelen megszűnt a határátlépés pillanatától kezdődő és folyamatosan meglévő gyámkodás. Volt tanáraik a távoli falvakból éppoly keveset tudtak a bécsi viszonyokról, mint a tanulók, ők maguk is gyakran kivándorlók voltak, sőt az iskolák bezárása után diákjaiknál is elesettebbek lehettek. Nekik nemcsak a némettudás hiánya jelentett gondot, hanem osztrák viszonyok közé konvertálható szaktudással sem rendelkeztek. Tanáraik további sorsáról alig beszéltek interjúpartnereim. A paptanárokat, úgy tűnik, a katolikus egyház továbbra is foglalkoztatta (ellátta), a világiak közül egy tanárnő visszatért Magyarországra, és éppen Aladár későbbi apósáról esett még szó, aki Bécsbe költözve napi ügyei lebonyolításához gyakran vette igénybe egykori tanítványának segítségét.

A mélyen elkötelezett Aladár radikális stratégiát választott, nemcsak a táborot hagyta ott, de az egyetemlátogatást egyelőre értelmetlennek tartva, keményen elkezdte magolni a németet. Hiába azonban minden elszántság, ha nincs meg a kellő anyagi háttér. Aladár nem tudta eltartani magát, ezért kis idő elteltével előbb egy magyar diáktársával osztották meg az albérlet költségeit, majd fél év után, kénytelen-kelletlen visszaköltözött Schwechatra. A főbérelő „öregaszony” sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket: nem sokat törődött a fiatalokkal, nem ült le velük németezni stb., ellenben elvárta a kialakított lakbér kifizetését. Így aztán a havi ezer schillingből négyszáz rögtön elment lakbérre, a maradék meg túl kevés volt. Mindebből arra következtethetünk, hogy amint a gazdasági érdekelttség és nem a spontán emberi segítségnyújtás motiválta az osztrákok magatartását, már sokkal „normálisabban”, a hétköznapi állapotoknak és viszonyoknak

13 A tíz éve készült magyar dokumentumfilmben is sok hasonló történet hangzott el: *Két hazában? – '56-os menekültek Ausztriában* (2005. Rendezte: Szécsényi Anikó).

megfelelően viselkedtek az emberek. Aladár a schwechati langyos semmittevésben – sok fiatal a kivándorlásra várva naphosszat lézengett – is kitarzott célja mellett és különös, talán egyedülálló döntést hozott. A tolmácsszakra iratkozott be, mert itt a magyart elfogadták az egyik idegen nyelvnek, és közben a németet is gyorsabb ütemben tanulhatta. Aladár azonban nem akart tolmács lenni, „nem volt semmiképpen az elképzelésembe, hogy tolmács, vagy ilyesmi legyek”, hanem csendben elkezdte felvenni a német irodalom szak óráit, hogy később észrevétlenül átcsússzon, és ott szerezzen diplomát! Aladár kétszer is büszkeséggel mesélt módszeres küzdelméről.

„Ami bizonyos fokig eléggé öngyilkossági kísérlet volt, mert először is a némettudás ugye még nem volt meg annyira, hogy az ember tényleg ezt a szakot csinálja. Másrészt pedig... ugye ez... hogyan mondjam? (...) be kellett hozni az egész hátrányt, azokkal szemben, akik szintén ezt a szakot tanulták, de osztrák gimnáziumba jártak. Tehát ez azt jelenti, főleg, hogy az egész német irodalmat meg kellett az embernek ismerni. Nem? Hogy egy... Ez ugyanúgy van, hogy Magyarországon, aki magyart tanul, akkor megismeri a magyar irodalmat. Nem elkezdí – mit tudom én – az Ömagyar Mária-siralomnál vagy a Halotti beszédnél, és hát mit tudom én, Illyésig föl, följön, ugye. Ez ugyanúgy van Ausztriában is, csak hát énnálam nem volt ez így, mert énnekem fogalmam sem volt a német irodalomról. Ugye? És a német irodalom az elég terjedelmes... dolog. Mert ugye ez nagy kultúrkör. Ugyhogy itten meg kellett próbálni az embernek lehető villámgyorsan az egész irodalmat föllegelni, vagy lelegelni. Hogy hát valamilyen módon... bírja az iramot a többiekkel. Ugye? És hát ez mondjuk nem volt egész egyszerű dolog. De nekem kicsit szerencsém volt abból a szempontból, hogy volt ott 1-2 tanár, az irodalomszakon is, meg a történelem [nem érthető] szakon is, aki valamilyen módon, nem tudom miért, aki engem szimpatikusnak talált. Vagy azt, amit csinállok, szimpatikusnak találta. Hogy nem tudom, mint magyar ilyen dologba belevágtam a fejszémet. És hát tényleg támogattak. Úgyszólván. Szóval személyesen támogattak, és lehetőséget adtak nekem, mit tudom én, az Intituton ezt csináljak, meg azt csináljak. Ilyen dolgokat. És aki hát tényleg szóval nagyon-nagyon jó indulatú és nagyon komoly, nagy tudású profok voltak. Akiket... azóta is hálás vagyok. Habár már mind nem élnek. Ugye. Időközben. De tulajdonképpen azok nélkül nagyon nehéz lett volna ezeket a dolgokat megvalósítani, ugye. És így aztán valahogy mégis sikerült.”

Vajon mi készítette Aladárt a meglepő választásra? Gondolhatnánk, hogy humán érdeklődésű volt, és vonzotta a tanári pálya. A beszélgetés alatt megfogalmazódó hipotézisem azonban nem igazolódott be, az interjú vége felé Aladár kifejtette, hogy „technikai”, műszaki szakokat is el tudott volna végezni. Arra gondolhatunk, hogy Aladár nem akarta túlbonyolítani a helyzetét, nem fantáziált karrieréről, tökéletesen kielégítette az iskolapad túloldaláról megismert tanári pálya, feltéve, ha gyorsan és zökkenőmentesen el lehet végezni az egyetemet, ami ugye, legfőbb célként lebegett előtte. Elmondása szerint nem akart tolmács vagy fordító lenni, de nem indokolta meg ellenérzéseit. Az interjú alapján feltételezhetjük, hogy Aladárt sokkal jobban vonzotta a közalkalmazotti státusz, amely hosszú távon biztosította a megélhetést, mint a kockázatot magában hordozó szabadúszó tolmács vagy bármi-

lyen egyéb szakma. Az első, logikus lépés a némettanulás volt, ami gyorsabban ment a tolmácsképzéssel egybekötve, innen viszont nyilván nem a matematika-, hanem a németszakra vezetett a legrövidebb út. Aladár nem akarta elveszteni ösztöndíját, ami egy új szak elkezdésével automatikusan bekövetkezett volna, így, ha óriási erőfeszítésbe is került, de végül némettanár lett.¹⁴

Megfigyelhetjük, hogy a professzorok személyre szóló segítségét mennyire hangsúlyozta a visszaemlékezésében – nélkülük nem sikerült volna. Az egyetemi oktatók – úgy tűnik – az Aladárra egyáltalán nem jellemző vagányságot, mármár szemtelenséget értékelték nagyra: egy idegen anyanyelvű, a németet közepes szinten beszélő fiatalember éppen irodalomszakra iratkozik be. Mivel Aladár számára a legkényelmesebb megoldás az volt, ha hétköznapi az összes szabadidejét könyvtárban tölti – Schwechatról, illetve később a mödlingi kollégiumból reggel hozta be és este vitte vissza az utasokat a különbusz –, hamar felfigyeltek az állandóan jelen lévő magyar egyetemistára, és az átlagosnál kedvezőbb helyet biztosítottak neki a tanuláshoz. Ha nem is botcsinálta, de a körülmények alakította némettanárság Aladár egyik sikersztórija, másképp fogalmazva, kulcstörténet élettörténeti narratívájában, amelyre az interjú végén a nyelvtudás, nyelvhasználat kapcsán ismételtelen kitért.

„Ez latin vizsga volt, ugye, közép-latin, Mittel-latein. (...) Megjelent a dékán akkor a filozófia fakultásnak, aki ezt a vizsgát ízélte, levette. És így aztán, mikor nézi a papírjaimat, minden, azt mondja: maga magyar? Magyarországról jön? Aszondja. És maga tanár akar lenni? Mondom: igen. Azt mondja: ilyen nincs. Azt mondja. Ezen az egyetemen még senki nem lett némettanár, azt mondja, aki nem német anyanyelvű. Na bumm! De hát szerencsére aztán ennél csak ezt az egy vizsgát kellett csinálnom, amit megcsináltam. Ugye. Mert az latin volt és nem német [nevet]. És aztán nem volt vele többet dolgom. De hát a jóslata az nem sikerült neki. Melléfogott. Mindenesetre tudom, hogy senki a magyarok közül ezt a szakot nem tanulta. Szóval, én nem tudok senki... egy kollegáról sem, aki németet tanult és történelmet...”

A kari dékán meglepődésének adott hangot, amikor furcsállotta, hogy Aladár nem német anyanyelvű léte a legjobb úton halad a némettanárság felé. Aladárt érzékenyen érintette a dékán okvetetlenkedése, és azt barátságtalan, talán veszélyes, ellenséges megnyilvánulásnak érezte. A múltra irányuló kijelentést – az egyetemen még senki nem lett némettanár, aki nem német anyanyelvű – a jövőre, azaz magára vonatkoztatta. A rosszindulatú jóslatnak aposztrofált meglepődést kifejező mondat azonban nem vált valóra, ő teljesen egyedülálló módon némettanár lett. Aladár családközpontú, különösebb kilengésektől mentes életének egyik csúcsmélye nem a tanári pálya, hanem a némettanári diploma megszerzése, amire nem ismer hasonló példát, és ami, feltételezhetjük, elismerést válthatott ki, az osztrákokkal egyenrangúvá avatta. Ugyanakkor kételkedést is szülhetett, mondjuk a mindenkori osztrák szülők részéről, mikor megtudták, hogy német nyelv és iroda-

14 Azt is mondhatjuk, hogy a tolmácsszakra iratkozással saját magát tette kényszerpályára, amit végül következetesen végigjárt.

lomra nem egy anyanyelvű tanár oktatja gyermeküket. Aladár kudarcokról azonban nem beszélt. A három részre tagolódó pályája – középiskolai némettanár, kollégiumi nevelőtanár, majd végül nem német anyanyelvűek számára egyetemre felkészítő tanfolyamon német nyelv és kultúra oktató – mégis mintha visszavezette volna az „eredeti közegébe”, az idegen ajkúak közé.

Gábor

Gábor a többiekkel ellentétben nem Ausztriában kezdte meg egyetemi tanulmányait. A végzős évfolyamban hamar letette az érettségét, és még semmilyen kötődése nem alakult ki Ausztriában, illetve – ami a döntő – németül 1957 nyarán rosszul beszélt, mint franciául. Így aztán, amikor az iskolában elhangzott, hogy van két állami ösztöndíjas hely Belgiumban, összenéztek barátjával és jelentkeztek. A 3000 belga frankos ösztöndíj magában is nagy csáberóvel bírt, hiszen az Ausztriában osztogatott 1000-1300 schillingnyi juttatás elég kis mozgásteret engedett az egyetemistáknak. Ráadásul Belgium a háború végén a nyertes oldalon állt, és gazdagságával elkápráztatta a kelet-európai menekülteket.

A kecsgető belga ösztöndíjas diákstátusz helyett azonban adminisztrációs hiba folytán váratlanul egy kemény világba, egy bányatelepre csöppentek, ahol menekülésük óta talán először érezték magukat elhagyatva. Szerencséjükre a magyar emigránshálózat nem tévesztette szem elől őket, és kis diplomáciai aktivitással elérték, hogy a másfél évre szóló szerződést felbontsák a két magyar „munkással”. A Bécsben élő Esterházy László értesítette unokatestvérét, aki éppen belgiumi követ volt, a felmentők pedig Muzsly István atya vezetésével a leuveni Magyar Házból érkeztek a flandriai bányavidékre.

Leuven kicsit más volt, mint Bécs vagy Innsbruck. Tipikus egyetemi város, hosszú időre visszanyúló magyar „peregrinus” hagyománnyal. Gábor idejében is sok magyar diák tanult Leuvenben, többségük a Magyar Házban (Kollégium) lakott. Amikor ottani élményeiről kérdeztem, Gábor a belga egyetemi hagyományokról nyújtott áttekintést (Brüsszel, Leuven, Lüttich). Hasonló problémákkal szembesült, mint Ausztriában próbálkozó társai, nem ment annyira a francia, hogy követni tudja az egyetemi előadásokat, szabadidejében pedig túl sokat volt magyarokkal és kevésbé kereste a kapcsolatot a helyiekkel. Mindennek a beszélgetés más pontján némileg ellentmondott: igazi magyar kulturális életért más városokba kellett utaznia. Gábor vegyes tapasztalatokat szerzett Leuvenben. Sokan, nemcsak magyarok segítették boldogulását, mégsem sikerült beilleszkednie.

„Vagy vizsgák előtt például elmehettünk egy-egy kolostorba. Ferences kolostorban voltam, többedmagammal, akik orvosira jártunk, és úgy, a nagy vizsgák előtt, az év végén, a tanév végén oda visszahúzódhattunk, egy-egy kolostorba, és a csendben, nyugodtan tanulhattunk, felkészültünk. És az teljesen ingyenes volt! És jó kosztot kaptunk! Mert ott azért az atyák azért arra gondot helyeztek [mosolyogva], hogy azért ő maguknak is azért jó ellátásuk legyen... és beszélgettünk velük... Szóval rém... jó volt... nagyon kellemes volt!”

Az interjú menetében végig feszítő kérdés maradt, hogy ha ilyen sok segítséget kaptak a diákok, akkor Gábor miként keveredett vissza Ausztriába? Az első nekifutásra erről nem beszélt, csak miután elmesélte, hogy milyen szakterületen és kórházakban dolgozott az innsbrucki egyetem befejezését követően, vagyis az orvosi diploma megszerzése után. A kronológia tehát némileg megbomlott, pontosabban hiányzott egy láncszem, ami váratlan helyen került elő, a családi kapcsolat-tartásnál. Gábor a nem szabatosan megfogalmazott kérdésekre nem magyarországi rokonságáról, mint ahogy szerettem volna, hanem létre nem hozott családjáról, el nem mélyített belgiumi kapcsolatairól beszélt.

„Akkor elkerültem 18 évesen... Belgiumban, ott, Leuvenben... ott semmiféle családi... De volt! De nem magában a városban, hanem – akit említettem –, akiből ügyvéd lett, és nálunk idősebb, annak a férfinak, illetve akkor még ő is diák volt, ő jogot végzett – az ő családjához mentem egy párszor... Liège-be, Lüttichbe... Aztán család... Brüsszelben ismertem egy családot – egyetemi tanár volt az illető, a papa –, ott négy gyerek volt, azok meghívtak néha-néha, egy-egy sátoros ünnep alkalmával... De úgy családot... egy olyan melegebb állandó családi kapcsolat nem alakult ki. Rész... én... talán... egy kellemetlen... nem tudom, miért, hogy alakult, de ez nem volt egy jó állapot. Talán ez is részben egy oka annak, hogy... úgy nem találtam... nem éreztem talajt a lábam alatt Belgiumban. Talán másoknak ez jobban sikerült, kezdettől kezdve. Nem tudom... Itt aztán, Ausztriában ez másképp alakult, jobban ment... de ott talán ez... igen, ez mondjuk egy... egy... mondjuk egy olyan negatív hiányként lehet elkönyvelni, ezt a részét... a sorsomnak, hogy ott... talán az ügyetlenségem... nem voltam elég közlékeny talán... vagy nem is kerestem... ügyetlen voltam... nem tudom... szóval ezt ki lehetne elemezni, de valahogy [nevet] így alakult... Ja!”

A kissé határozatlan embernek megismert Gábor nem találta a szavakat, érezhetően elbizonytalanodott. Olyan témáról kezdett el beszélni, ami engem is nagyon érdekelt, de még nem kérdeztem rá. A szaggatottan feltett kérdés hívószavai a jelek szerint éppen az igazán bensőséges kapcsolatok, a család – legyen az befogadó család vagy szerelmi kapcsolat – hiányát, ennek az állapotnak az emlékeit juttatta eszébe. Az általános külső feltételekkel elégedett volt, az elbeszélés alapján Belgium több városában rendszeresen megfordult és sok irányban bővíthette ismerősei körét. A felkiáltás: *„ott semmiféle családi... De volt!”* mintha régen elfeledett embereket juttatott volna eszébe. Úgy tűnik, magát okolta ügyetlenségéért, ami egyrészt tanulmányi kudarcot jelenthetett, hiszen Leuvenben nem végezte el az egyetemet, másrészt rossz közérzetet, a szoros emberi kapcsolatok hiányát. Mivel a környezet – elmondása alapján – nagyrészt barátságos és befogadó volt, csak magában kereshette a hibát. Gábor megfizetett az „eltékozolt” éveikért, ugyanis Innsbruckban nem fogadták el a franciául teljesített óráit, így előlről kezdhetett orvosi tanulmányait.

Interjúpartnereim többsége ennél a pontnál bizonyára feladta volna álmait, Gábor azonban – mivel gyermekkor óta orvos akart lenni – hosszú távra tervezett. Úgy látszik, nem sürgette sem feleség, sem gyermektartási kötelesség, de még a jövődöbelijének családja sem. A stratégia lényegi részét alkotta a pénzszerzés, azonban Gábor nem segédmunkákat vállalt, hanem kölcsönből hároméves ven-

déglátó-ipari végzettséget szerzett, és amíg kellett, pincérkedéssel kereste meg a kenyerét. Egy salzburgi ismerős – személyére nem derült fény – jóvoltából három év után úgy vághatott neki az orvosi egyetemnek, hogy megvolt a szakmai ismerete, a kellő némettudása, és a pincérkedésből a megélhetésre is futotta. Ugyanakkor a fel- és kiszolgálás, az emberek segítése Gábor identitásának részévé vált. Kérdés, vajon az ideológia – minden helyen másokat szolgálni – utólagos-e, és csak a vonatott kezdetet van hivatva „megmagyarázni”, vagy tényleg szívügyének tekinti az idegenforgalmi vendégek színvonalas ellátását, szórakoztatását. Nincs okunk feltételezni, hogy ne kedvelte volna az éttermi munkát, hiszen szívesen emlékezett vissza spanyolországi vendéglátós élményeire vagy az 1964-es téli olimpiára, ahol a holland királynő, Julianna körül sűrűghetett. Jellemző, hogy az olimpiára nem mint sporteseményre emlékszik, hiszen semmilyen versenyt nem látott, az illusztris vendégek viszont megmaradtak emlékezetében. A holland királynő mellett a legfontosabb a perzsa sah, igaz, az ő látogatása Innsbruck városának mintha egyik imázs-eleme lenne: a szállást adó hotel falán márványtáblát állítottak látogatásának emlékére, 2007 októberében pedig a Management Center Innsbruck vendégelődásra hívta meg Reza Pahlavi legidősebb fiát.

Az egyetem után az álláskeresésben is magyarok segítettek neki. Az 1970-es évek elején egyesek már olyan pozícióba jutottak, hogy munkaaajánlattal is segíteni tudtak fiatalabb vagy később befutó társaiknak. Gábor egyik volt iskolatársán keresztül ismerkedett meg a voralbergi tartományi kórház magyar igazgatójával, aki felvette a röntgenorvos szakképesítést szerzett Gábort. Nyugdíjazásáig itt dolgozott, és annyira szereti szakmáját, hogy szívesen járt vissza volt munkahelyére helyettesíteni. Amikor munkájáról kérdeztem, lelkesen és hosszan mesélt szűkebb szakmája érdekességéről és hihetetlen fejlődéséről. Gábor tehát elégedett sorsa alakulásával. Az érettségi után az útkeresés kissé elhúzódott, de nem azért, mert nem tudta, milyen pályát válasszon, hanem mert Belgiumban nem találta a helyét, utána pedig meg kellett teremtenie a felnőttkori tanulás feltételeit. Belgium a sok szép emlék és külső segítség ellenére nem nyújtott biztonságot, nem szívta magába, így inkább megérte újrapróbálkozni Ausztriával és a német nyelvvel. Számítása bejött: nemcsak lelki támogatást kapott emigráns társaitól, de ahogy láttuk, anyagiilag és állással is ki tudták segíteni. Elbeszélésében az életkezdés nem egy kemény, nélkülözésekkel terhes időszaként jelenik meg, hanem munkával és tanulással telt izgalmas, változatos korszakként. Ugyanakkor – más elbeszélésektől eltérően – nem észlelni cezúrát a boldog ifjúkor és a családalapítással és munkával járó felnőttkor között. Gábor mintha minden élethelyzetben jól érezte volna magát, nem fásult bele a mindennapi rutinba. Az egyedüli komoly problémát, a család hiányát is sikerült megoldania – bár éppen családjáról mesélt a legkevesebbet –, osztrák felesége lett, és két gyerekük született. Nyugat-Ausztria, Innsbruck és Voralberg így igazi otthonává vált.

A beilleszkedés labirintusai

A történetekből kiderült, hogy sokaknak az egyetem túl kemény diónak bizonyult. A középiskola végén megkapták ugyan az érettségit, ami Ausztriában elegendő volt a felvételhez, de hiányzott a választott tantárgyak mélyebb elsajátítása. Az érettségi nagy hajrájában nem bontakozhattak ki az egyéni képességek, hajlamok. A tanulók arra orientálódtak, amiből otthon jobbak voltak az átlagosnál. Nem biztos azonban, hogy Magyarországon megfeleltek volna az egyetemi felvételi követelményeknek. Az ausztriai gimnáziumokban fakultációra, alapos felkészítésre nem jutott idő, a legfontosabb a némettanulás volt.¹⁵ Érdekes, hogy míg a hiányos nyelvtudást a legtöbben megjegyezték az interjúkban, a tantárgyak alaposabb ismeretének hiányát interjúpartnereim elvéve említették. Feltételezhetjük, hogy nem lehettek teljes mértékben tisztában tudásukkal, képességeikkel. A nehéz helyzetben különbözőképp találták fel magukat, és eltérő hangsúllyal beszéltek erről a zavaros, sokféle kimenettel kecsegtető időszakról. Ami közös az elbeszélésekben, hogy még azok sem meséltek az egyetemi életről, a tanórákról, az osztrák hallgatókról, akik elvégezték az egyetemet.

Akiknek kevésbé volt fontos a tanulás, a diplomaszerezés, azok nem látták kifizetődőnek a hatalmas befektetett energiát. Másokat a családi tradíció arra szocializált, hogy az egyetemi diploma alapkövetelmény, így ők, ha módosítottak is menet közben, tűzön-vízen keresztül megvalósították saját vagy távoli családjuk terveit. Ott adódtak önértékelési problémák, ahol nem sikerült eleget tenni a saját vagy a családi elvárásoknak. Ilyen esetekben nem maradtak el az önigazoló magyarázatok, a külső környezet negatív hatásainak elemzése vagy más pozitív értékek – például a családalapítás, a gyerekek, a jó és rendszerint hosszú ideig tartó állások, a magyarság ápolása – felmutatása. Az biztos, hogy egy-két kivételtől eltekintve senki nem csúszott le közülük, de van, akiben maradt némi frusztráció.

A családalapítás és karrierépítés sokszor konfliktusba kerül az élet során. Számos alkalommal az egyik sikertelenségéért a másik válik hivatkozási alappá. Az emigráns diákoknál érdemes szem előtt tartanunk, hogy a családi biztonság megteremtésének sokkal fontosabb szerepe volt, mint normális esetben. Az emigráns huszonévesek bizonyosan jobban rá voltak szorulva a megértő lelki társra, mint osztrák kortársaik. Az életrajzi adatfelvételtől azonban az is kiderült, hogy a huszonöt interjúpartnerem közül tízen elváltak: van, aki a házasságkötés után néhány év elteltével, de többségük negyvenéves koruk felett. A házasságok felbomlásánál mindenki egyéni okokra utalt – a túl sok munka miatt kevés idő jutott a családra, az együtt-lét során megkopott a kapcsolat –, és senki nem említette, hogy az eltérő nemzetségeknek bármiféle szerepe lett volna a válásban.

Az Ausztriába érkezett fiatal ötvenhatosok esetében némi zavarodottságot okozott, hogy őket az első időkből hősként, magyar szabadságharcosokként tartották számon. Csúnyán fogalmazva, ötvenhatos magyarságukból éltek, ennek köszön-

15 Ráadásul az osztrák követelményeknek megfelelően latinból is érettségizniük kellett, márpedig a nagy többség korábban nem tanult latint. Szakköröket azért szerveztek, de inkább hobbiszinten működtek. Az ideiglenes iskolák gyengén felszereltek voltak: sokszor hiányoztak a tornatermek és megfelelő könyvtárral sem rendelkeztek. Deák, 1998.

hették a széles körű támogatást és a korábbi emigránsok ellenszenvét. A sokrétű támogatás viszont a minél gyorsabb integrációt volt hivatva elősegíteni. A beilleszkedés pedig semmi esetre sem a magyarságtudat kinyilvánításával, sokkal inkább a befogadó országok nyelvének, munkamoráljának, a helyi társadalmi érintkezés szabályainak elsajátításával függött össze. Az emigráns diákok esetében a fiatal kor és a középiskolás türelmi időszak kedvezett a viszonylag zavartalan „átzilipeléshez” az osztrák társadalomba. Ezzel magyarázható, hogy a fiatal felnőtt évek taglalásakor tanulmányi és munkavállalási nehézségeiket elevenítették fel, és csak elvétve meséltek magyarságuk vagy az időben még nagyon közeli forradalom emlékének őrzéséről.¹⁶

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Békés

2007 *Evolúció és revolúció. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban*. Szerk.: Békés Csaba. Bp., 2007.

Böröndi-Deák

2007 *1956 utóélete Ausztriában – Európában. A meneküléstől az integrációig*. Szerk.: Böröndi Lajos-Deák Ernő. Bécs, 2007.

Csepeli-Dessewffy-Dulovics-Tóka

1998 Csepeli György-Dessewffy Tibor-Dulovics Dezső-Tóka Gábor: Menekültek és elméletek. Az 1956-os forradalom után Nyugatra menekültek attitűdjeinek befejezetlen vizsgálata az Amerikai Egyesült Államokban. In: *Évkönyv, 1998*. Szerk.: Litván György. Bp., 1998. 253–286. (1956-os Intézet. Évkönyv, VI.)

Cseresnyés

1998 Cseresnyés Ferenc: Ötvenhatosok menekülése Ausztriába és Ausztrián át. In: *Múltunk*, 43. (1998) 1. sz. 42–70.

Deák

1988 Deák Ernő: *Magyar középiskolák Ausztriában 1956 után. A Magyarok Világszövetsége és az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége közös kiállítása*. [Katalógus.] Szerk.: Császtvay Tünde. Bp., 1998.

2007a Deák Ernő: 1956 utóélete Ausztriában különös tekintettel a középiskolásokra és az egyetemistákra. In: *Az 1956-os szabadságharc és utóélete 1956–1990*. Szerk.: Döbör András-Kiss Gábor Ferenc-Zakar Péter. Szeged, 2007.

2007b Deák Ernő: Magyar középiskolások, egyetemisták és főiskolások Ausztriában. In: *1956 utóélete Ausztriában – Európában. A meneküléstől az integrációig*. Szerk.: Böröndi Lajos-Deák Ernő. Bécs, 2007. 143–160.

Eger

1981 Eger, Reiner: *Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des Ungarnaufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968. Ein Vergleich*. Wien-München, 1981.

¹⁶ Vö. Böröndi-Deák, 2007.

Eppel

2006 Eppel, Peter: Wo viele helfen, ist viel geholfen – Ungarn-Hilfe 1956/57 in Österreich. In: *Die ungarische Revolution und Österreich*. Hrsg. v. Murber, Ibolya-Fónagy, Zoltán. Wien, 2006. 431–462.

Eppel-Rásky-Schwarz

2006 *Menekülés Bécsbe. Magyarország 1956. Flucht nach Wien. Ungarn 1956*. Hrsg. v. Eppel, Peter-Rásky, Béla-Schwarz, Werner Michael. Wien, 2006.

Gecsényi L.

2000 *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez, 1956–1964*. Vál., szerk., bevez.: Gecsényi Lajos. Bp., 2000.

Gecsényi P.

2011 Gecsényi Patrícia: *Magyarország és Ausztria kapcsolatai 1945–1965 között*. [PhD-disszertáció, ELTE.] Bp., 2011. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/gecsenyipatricia/diss.pdf>.

Hadas

1997 Szex és forradalom. Egy ötvenhatos magyar emigráns az európai nemi piacon. Lejegezte és szerk.: Hadas Miklós. In: *Replika*, 1997. 25. sz. 7–22.

Haslinger

1997 Haslinger, Peter: Zur Frage der ungarischen Flüchtlinge in Österreich 1956–1957. In: *Migrationen und ihre Auswirkungen. Das Beispiel Ungarn 1918–1995*. Hrsg. v. Seewann, Gerhard. München, 1997. 147–162.

Kanyó

2002 *Emigráció és identitás. '56-os magyar menekültek Svájcban*. Szerk.: Kanyó Tamás. Bp., 2002.

Kovács

1996 Kovács János Mátyás: A szuverenitás képzelete. Ausztria identitást vált (vagy nem). In: *A szuverenitás káprázata*. Szerk.: Gombár Csaba-Hankiss Elemér-Lengyel László-Várnai Györgyi. Bp., 1996. 177–226.

Lénárt

2004 Lénárt András: Stíluskérdés? Az elbeszélte források néhány ismervéről és publikálásukról. In: *Magyarország a jelenkorban*. Szerk.: Standeisky Éva-Rainer M. János. Bp., 2004. 211–231. (1956-os Intézet. Évkönyv, XII.)

2010 Lénárt András: *A Nyugat képe életútinterjúkban. 1956-os magyar emigráns diákok életút-elbeszélései menekülésükről, a Nyugatról, a Keletről*. [PhD-disszertáció. ELTE.] Bp., 2010. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/lenartandras/diss.pdf>.

Murber

2002 Murber, Ibolya: *Flucht in den Westen 1956. Ungarnflüchtlinge in Österreich (Vorarlberg) und Liechtenstein*. Feldkirch, 2002. (Schriftenreihe der Rheticus-Gesellschaft, 41.)

2006 Murber, Ibolya: Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956. Grenzübertritt der Flüchtlinge. In: *Die ungarische Revolution und Österreich*. Hrsg. v. Murber, Ibolya-Fónagy, Zoltán. Wien, 2006. 335–387.

Murber-Fónagy

2006 *Die ungarische Revolution und Österreich 1956*. Hrsg. v. Murber, Ibolya-Fónagy, Zoltán. Wien, 2006.

Neufeld-Máté

2014 Neufeld, Gordon-Máté Gábor: *A család ereje. Ragaszkodj a gyermekeidhez*. Bp., 2014.

Rauchensteiner

1981 Rauchensteiner, Manfred: *Spätherbst 1956. Die Neutralität auf dem Prüfstand*. Wien, 1981.

Schmidl-Engelke

2003 *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich*. Hrsg. v. Schmidl, Erwin A.-Engelke, Edda. Wien, 2003.

Sós

2005 Sós Péter János: *Magyar exodus*. Bp., 2005.

Várallyai

1992 Várallyai Gyula: *„Tanulmányúton.” Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után*. Bp., 1992.

Vértési

2004 Vértési Lázár: Oral history. A szemtanúként elbeszélt történelem lehetőségei. In: *Aetas*, 19. (2004) 1. sz. 158–172.

Zierer

1995 Zierer, Brigitte: Willkommene Ungarnflüchtlinge? In: *Asylland wider Willen. Flüchtlinge in Österreich im europäischen Kontext seit 1914*. Hrsg. v. Heiss, Gernot-Rathkolb, Oliver. Wien, 1995. 157–171. (Veröffentlichungen des Ludwig-Boltzmann-Institutes für Geschichte und Gesellschaft, 25.)

ANDRÁS LÉNÁRT

THE PROCESS OF GROWING UP AND INTEGRATION OF THE 1956 EMIGRANT STUDENTS INTO THE AUSTRIAN SOCIETY

The article is based on biographical interviews which I conducted in 2005 with 1956 emigrants who spent their whole life in Austria. These 25 teenagers left Hungary alone, in some cases even without the knowledge of their parents. They had the opportunity to finish secondary education and take their final exams at Hungarian language schools established especially for them in Austria. The topic of the article is about their process of growing up, and their early adulthood, which in their case coincided with making their first steps of integrating into the Austrian society. Obviously while talking about that hard and problematic period of their life, they rarely mentioned their Hungarian identity or their memories of the revolution.